

Ewolucja sektora rolno-spożywczego w warunkach transformacji gospodarczej, członkostwa w UE i globalizacji gospodarki światowej

dr Piotr Szajner

Zakład Rynków Rolnych i Metod Ilościowych

dr hab. Iwona Szczepaniak

Zakład Ekonomiki Agrobiznesu i Biogospodarki

Plan prezentacji

- Wprowadzenie
- Etapy ewolucji sektora rolno-spożywczego
- Ewolucja struktur rynkowych w rolnictwie i przemyśle spożywczym
- Zmiany sytuacji podażowo-popytowej
- Integracja rynku krajowego z rynkami zewnętrznymi
- Podsumowanie i wnioski

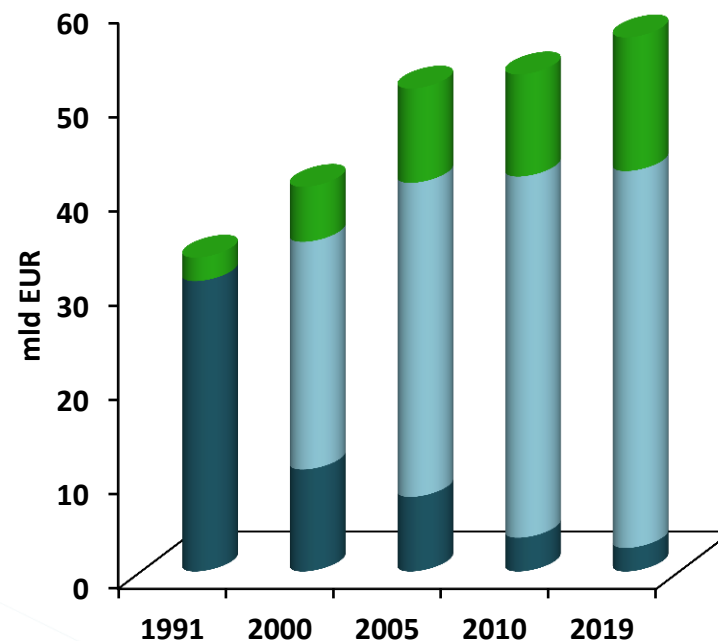
Wprowadzenie

- **Rynek** jest fundamentalną kategorią ekonomiczną, gdyż spełnia cztery podstawowe funkcje: równoważącą, informacyjną, efektywnościową i dochodotwórczą.
- Sektor / branża są utożsamiane z podażową stroną rynku, ale często traktowane są także jako **synonim rynku**, gdyż producenci oferują konsumentom produkty będące względem siebie bliskimi substytutami.
- **Sektor rolno-spożywczy** w Polsce ma duże znaczenie gospodarcze, społeczne i środowiskowe:
 - ❖ dwukrotnie większy udział w PKB i wartości dodanej brutto niż w Europie Zachodniej,
 - ❖ dodatnie saldo handlu zagranicznego i wysoka międzynarodowa konkurencyjność,
 - ❖ integracja z rynkami zewnętrznymi i promocja poza granicami kraju,
 - ❖ źródło miejsc pracy na obszarach wiejskich oraz element wielofunkcyjnego rozwoju wsi,
 - ❖ produkcja rolna jako istotny element ekosystemu.
- Sektor ten przeszedł głębokie przemiany strukturalne, modernizacyjne i dostosowawcze do zmieniających się uwarunkowań na rynku wewnętrznym i zewnętrznym:
 - ❖ Procesy te nie są jeszcze zakończone i przed podmiotami gospodarczymi wciąż stoi wiele wyzwań na przyszłość (np. Nowa WPR, recesja wywołana przez pandemię COVID-19).

Etapy ewolucji sektora rolno-spożywczego

- **lata 1990-1994:**
 - ❖ transformacja systemowa do gospodarki rynkowej,
 - ❖ przekształcenia własnościowe, w tym napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych,
- **lata 1995-2003:**
 - ❖ RU GATT/WTO, Runda Doha (2001),
 - ❖ procesy dostosowawcze do akcesji do UE,
 - ❖ procesy globalizacyjne w światowej gospodarce,
- **od 2004 roku – członkostwo w UE i kolejne reformy WPR:**
 - ❖ Agenda 2000, 2006-10, 2015-17,
 - ❖ redukcja wsparcia rynkowego na rzecz niezwiązanych z produkcją płatności bezpośrednich i rozwoju obszarów wiejskich,
 - ❖ Nowa WPR – Europejski Zielony Ład, Strategia F2F.

Wydatki budżetowe na WPR

■ wsparcie rynkowe ■ płatności bezpośrednie ■ PROW

Źródło: dane Komisja Europejska..

W latach 1990-2019 wydatki budżetowe na WPR w relacji do PKB zmniejszyły się z 0,65 do 0,33%.

Ewolucja struktur rynkowych w rolnictwie

➤ Wzrost koncentracji struktury gospodarstw rolnych

- ❖ w latach 1996-2019 liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się z 3,1 do 1,4 mln,
- ❖ 0,3-0,4 mln gospodarstw rolnych dostarcza produkty na rynek,
- ❖ wzrost siły ekonomicznej gospodarstw rolnych.

➤ Rozdrobniona struktura gospodarstw rolnych w porównaniu z konkurentami z UE

- ❖ ok. 30% UR w gospodarstwach rolnych o powierzchni UR mniejszej niż 10 ha,
- ❖ niewielka skłonność gospodarstw rolnych do poziomej i pionowej integracji,
- ❖ integracja pozioma – liczba grup producentów rolnych wynosi 776, zrzeszają one 11,1 tys. członków,
- ❖ integracja pionowa – występuje głównie w branży mleczarskiej.

➤ Konieczna kontynuacja przemian strukturalnych i modernizacyjnych w rolnictwie

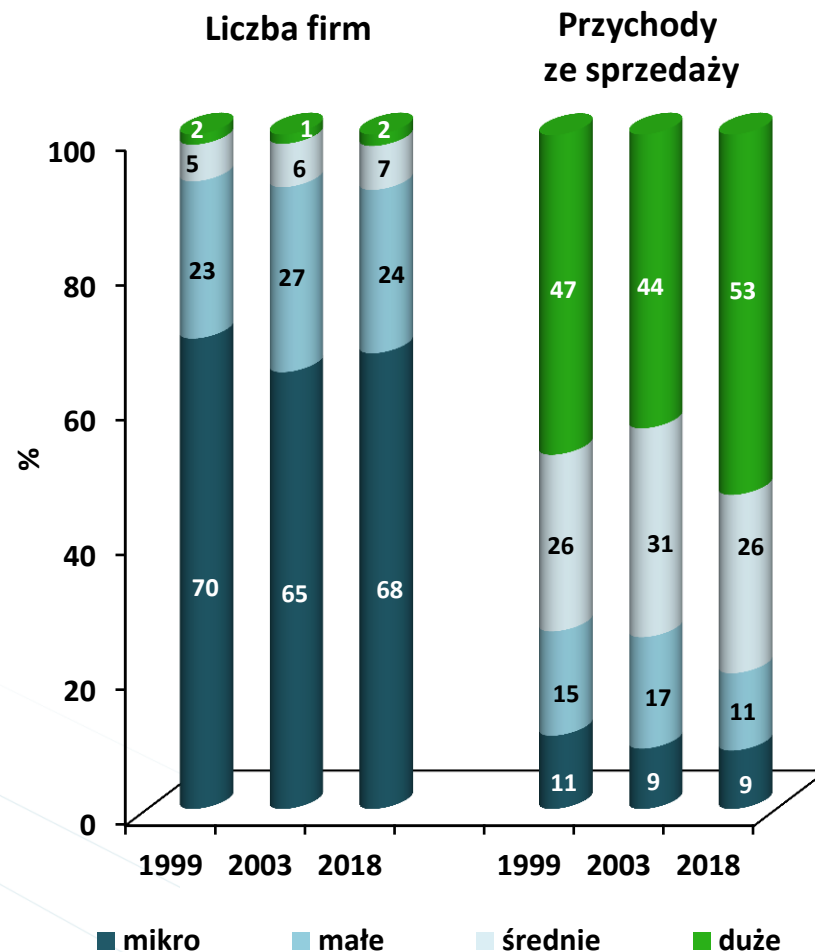
Wyszczególnienie	2005	2016
Liczba gospodarstw rolnych [mln]	2,5	1,4
Powierzchnia użytków rolnych (UR) [mln ha]	13,9	14,4
Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego [ha]	15,4	16,2
Klasa ekonomiczna SO [tys. EUR]	16,0	25,0

Uwaga: średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego nie uwzględnia specjalnych działów produkcji

Źródło: dane Eurostat.

Ewolucja struktur rynkowych w przemyśle spożywczym (1)

- W przemyśle spożywczym w 2018 r. działalność prowadziło 16,9 tys. podmiotów, w tym:
 - ❖ mikro stanowiły 67,6%, a ich udział w sprzedaży wynosił 8,7%,
 - ❖ małe stanowiły 24,2%, a ich udział w sprzedaży sięgał 11,5%,
 - ❖ średnich było 6,5%, ich udział w sprzedaży wynosił 26,4%,
 - ❖ duże (295) stanowiły 1,7%, a ich udział w sprzedaży sięgał 53,4%.
- Od wielu lat w przemyśle spożywczym umacnia się pozycja dużych przedsiębiorstw przemysłowych, kosztem firm średnich, małych i mikro.
- Dane dotyczące koncentracji struktur podmiotowych poszczególnych branż wskazują na duże międzybranżowe zróżnicowanie.

Źródło: niepublikowane dane GUS.

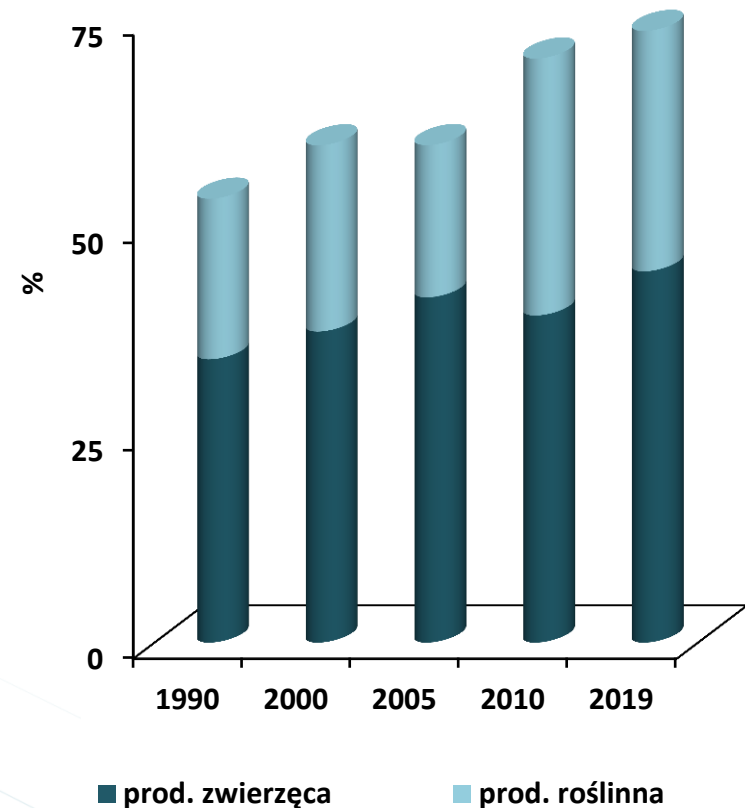
Ewolucja struktur rynkowych w przemyśle spożywczym (2)

Wyszczególnienie	2019	Zmiana 2019/2004
Liczba przedsiębiorstw	2 171	-24,5%
Produkcja sprzedana [mld zł, ceny stałe]	213,4	+85,1%
Produkcja sprzedana na 1 przedsiębiorstwo [mln zł/firmę, ceny stałe]	98,3	+145,1%
Zatrudnienie [tys. osób]	335,6	+4,5%
Wydajność pracy [tys. zł/osobę, ceny stałe]	694,0	+77,3%
Wynik finansowy [mld zł, ceny stałe]	10,7	+71,6%
Rentowność przychodów netto [%]	3,99	+0,12 pkt proc.
Rentowność kapitału własnego (ROE) [%]	11,06	-2,93 pkt proc.
Udział przemysłu spożywczego w produkcji sprzedanej sektora przetwórstwa przemysłowego [%]	20,0	-0,2 pkt proc.

Zmiany sytuacji podaży-popytowej (1)

- Wzrost produkcji surowców rolnych i udziału kanałów rynkowych w ich dystrybucji,
- Wzrost udziału produkcji towarowej w produkcji globalnej:
 - ❖ roślinna: z **19,3** do **28,9%**,
 - ❖ zwierzęca: z **34,1** do **44,7%**,
- Wzrost towarowości produkcji rolnej był determinowany głównie przez **rosnący popyt ze strony przemysłu spożywczego**,
- Malejące znaczenie sprzedaży bezpośredniej ze względu na:
 - ❖ wzrost koncentracji produkcji w średnich i dużych gospodarstwach rolnych,
 - ❖ regulacje weterynaryjne w produkcji zwierzęcej,
- Wsparcie przetwórstwa i dystrybucji żywności w gospodarstwach rolnych – RHD i krótkie łańcuchy dostaw nadal **będą miały niszowy charakter rynku.**

Towarowość produkcji rolnej

Źródło: dane GUS.

Zmiany sytuacji podażowo-popytowej (2)

- Czynniki stymulujące rozwój poszczególnych branż sektora rolno-spożywczego:
 - ❖ popyt na rynku wewnętrznym:
 - ❖ wzrost i zmiana struktury spożycia żywności oraz modelu konsumpcji (np. wzrost spożycia mięsa i przetworzonych artykułów spożywczych, rozwój sektora HoReCa itp.),
 - ❖ popyt na surowce rolne na cele niespożywcze: branża zbożowa i olejarska,
 - ❖ popyt na uboczne produkty przetwórstwa surowców rolnych: branża zbożowa, olejarska, cukrownicza, mleczarska, piwowarska itp.,
 - ❖ popyt na rynkach zewnętrznych: sektor wołowiny, branża drobiarska, mleczarska, owocowo-warzywna, zbożowa i in.,
 - ❖ import przetwórczy: branża rybna, tytoniowa, owocowo-warzywna, mięsna, paszowa,
 - ❖ przewagi konkurencyjne na rynkach zewnętrznych (cenowe, jakościowe i in.),
 - ❖ zmiany technologiczne w produkcji i przetwórstwie żywności (w tym innowacje).
- Bariery rozwoju poszczególnych branż sektora:
 - ❖ rozdrobniona struktura podmiotowa rolnictwa i przemysłu spożywczego,
 - ❖ ograniczenia w dostępie do rynków zewnętrznych:
 - ❖ ograniczenia weterynaryjne i fitosanitarne, np. ASF i grypa ptaków,
 - ❖ embargo - od 2014: zakaz eksportu wybranych produktów żywnościowych do Rosji,
 - ❖ sytuacje kryzysowe - 1998: kryzys na rynkach wschodnich, 2008-09: światowy kryzys finansowy, 2020: recesja wywołana przez pandemię COVID-19.

Zmiany sytuacji podaży-popytowej (3)

Dynamika rozwoju poszczególnych branż sektora rolno-spożywczego

Wieprzowa

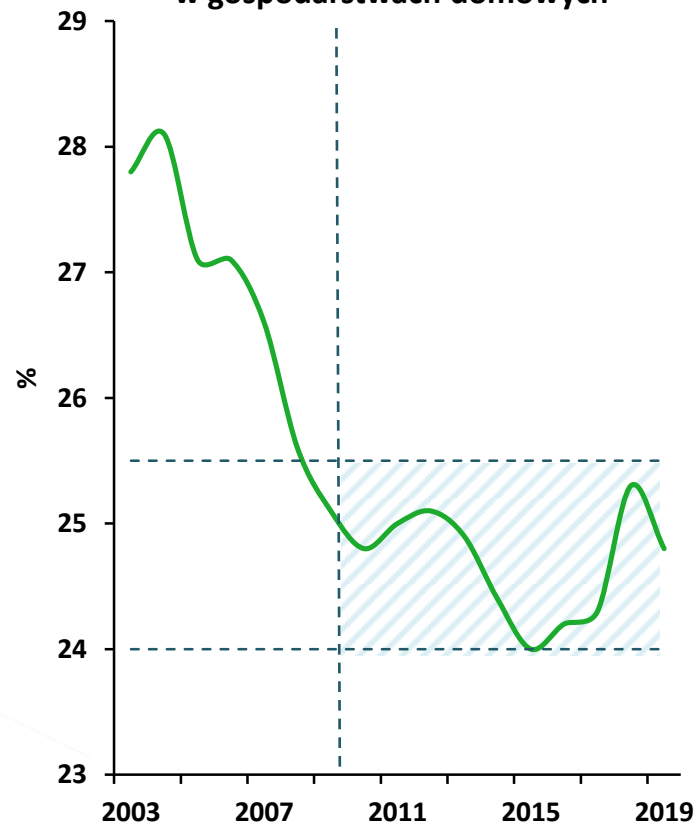
Wołowa
Zbożowa
Paszowa
Piekarska
Ziemniaczana
Spirytusowa
Winiarska

Drobiarska
Mleczarska
Cukrownicza
Olejarska
Owocowo-warzywna
Browarnicza
Cukiernicza
Tytoniowa

Zmiany sytuacji podaży-popytowej (4)

- Poprawa sytuacji dochodowej gospodarstw domowych skutkuje:
 - ❖ wzrostem spożycia żywności, w tym w szczególności produktów białkowych i produktów przetworzonych,
 - ❖ zmianami modelu konsumpcji – spadkiem samozaopatrzenia w gospodarstwach domowych rolników,
 - ❖ wzrostem udziału kanałów HoReCa.
- Wzrost realnych dochodów gospodarstw domowych skutkowało spadkiem udziału wydatków na żywność w wydatkach ogółem - w latach 2003-2010 z **27,8** do **24,8%**.
- W latach 2011-2019 udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem wahał się w granicach **24,0-25,5%** - **prawo Engla na krajowym rynku żywności nie miało zastosowania.**

Udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Zmiany sytuacji podażowo-popytowej (5)

- **Żywność ekologiczna, naturalna.** Duży potencjał polskich produktów regionalnych, cenionych za naturalność, tradycyjny skład, smak i aromat. Popyt na produkty ekologiczne, którego wzrost obserwowany w ostatnich latach, nadal będzie ważnym trendem na rynku żywnościowym. W okresie pandemii COVID-19 konsumenci zwiększyli zainteresowanie zakupem żywności ekologicznej i naturalnej, postrzeganej jako zdrowej.
- **Żywność funkcjonalna,** o właściwościach uwzględniających potrzeby wybranych grup konsumentów, czyli spełniająca oczekiwania w zakresie wpływu na zdrowie. Ten segment rozwija się w kraju i zagranicą, szczególnie w miastach, wśród wykształconych i zamożnych konsumentów. Produkty funkcjonalne pozwalają generować wyższe marże, gdyż konsumenci są skłonni zapłacić za nie wyższe ceny. W okresie pandemii ten segment zyskał na znaczeniu.
- **Żywność wygodna.** Wzrost popularności produktów jednoporcjowych, gotowych do spożycia oraz produktów łatwych i szybkich w przygotowaniu posiłków w domu. Rozwój tego trendu wynika ze zmiany stylu życia konsumentów. W okresie pandemii dynamika tego segmentu uległa osłabieniu.
- **Żywność markowa.** Żywność produkowana przez uznanych producentów, cieszących się renomą na rynku krajowym i międzynarodowym. Jest to żywność wysokiej jakości, unikatowa, często wytwarzana za pomocą nowych technologii dających możliwość śledzenia drogi produktu „od pola do stołu”, której oferta dedykowana jest do zamożniejszych warstw społeczeństwa.
- **Sektor HoReCa.** Jego rozwojowi sprzyjała poprawa sytuacji dochodowej, zmiany stylu życia i wzrost liczby placówek gastronomicznych i hotelarskich. Do niedawna postrzegany jako bardzo perspektywiczny. W warunkach pandemii sektor ten niemal całkowicie się załamał.
- **Handel elektroniczny.** Konsument epoki 4.0 coraz częściej używa narzędzi cyfrowych i oczekuje, że procesy zakupowe będą szybkie i przyjemne. Współczesny konsument staje się wymagający i wygodny. Świadczą o tym zakupy żywności przez Internet i dostawy gotowych posiłków w krótkim czasie. W okresie pandemii rozwój handlu elektronicznego uległ nasileniu.

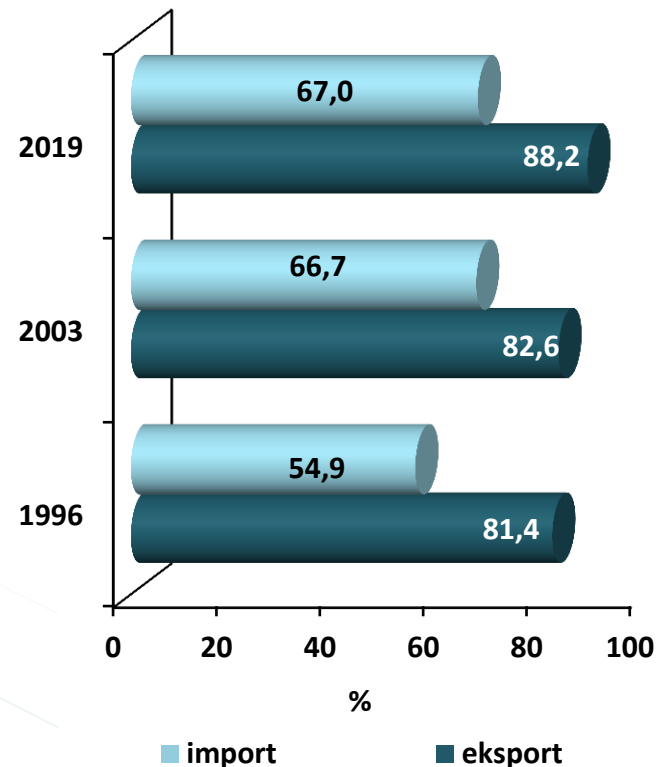
Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (1)

Wyszczególnienie	2019			Średnia roczna dynamika		
	mld USD	1996=100	2003=100	1996-2019	1996-2003	2003-2019
Eksport						
przemysł spożywczy	30,4	1359,3	833,2	12,0	7,2	14,2
rolnictwo	4,1	801,5	533,4	9,5	6,0	11,0
razem	34,5	1255,7	781,2	11,6	7,0	13,7
Import						
przemysł spożywczy	15,4	706,5	586,9	8,9	2,7	11,7
rolnictwo	7,6	421,8	578,2	6,5	-4,4	11,6
razem	23,0	578,0	584,0	7,9	-0,1	11,7
Saldo						
przemysł spożywczy	15,0	27847	1467,4	x	x	18,3
rolnictwo	-3,5	x	x	x	x	x
razem	11,5	x	2412,6	x	x	22,0

Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (2)

- W obrotach handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi dominują produkty przemysłu spożywczego; w latach 1996-2019 ich udział zwiększył się:
 - ❖ w eksporcie: z 81,4 do 88,2% ,
 - ❖ w imporcie: z 54,0 do 67,0%,
- Saldo handlu produktami przemysłu spożywczego pozostaje nieprzerwanie dodatnie, podczas gdy produktami rolnictwa ujemne; saldo handlu rolno-spożywczego jest dodatnie od 2003 r.
- Udział produktów rolno-spożywczych w obrotach handlowych Polski w latach 2003-2019 wzrósł:
 - ❖ w eksporcie: z 8,4 do 13,3%,
 - ❖ w imporcie: z 5,9 do 9,0%,
- Nadwyżka w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi korzystnie wpływa na saldo w obrotach handlowych Polski ogółem (wobec deficytu w handlu pozostałymi produktami).

Udział produktów przemysłu spożywczego w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi

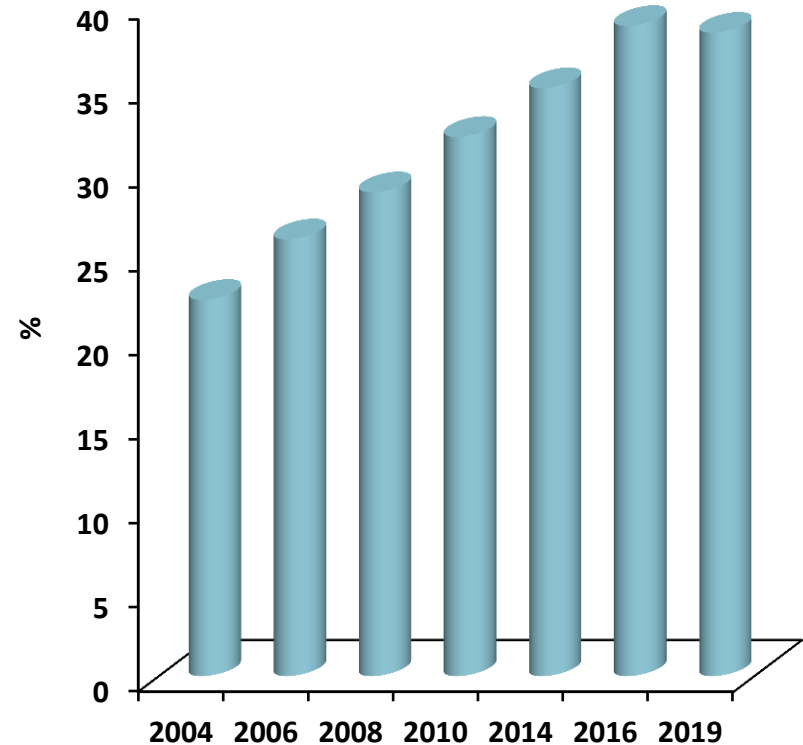

Źródło: dane WITS-Comtrade.

Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (3)

- Sektor produkcji artykułów żywnościowych w Polsce przetwarza zarówno surowce rolne wytwarzane przez krajowe rolnictwo, jak i surowce pochodzące z importu.
- Udział importowanych surowców i półfabrykatów w łącznych zasobach surowcowych polskiego sektora żywnościowego w latach 2004-2019 zwiększył się z 22,4 do 38,3%.
- Import surowców ma charakter zarówno uzupełniający podaż surowców krajowych (w okresie ich niedoborów) oraz wzbogacający ją (o surowce pochodzące z innych stref klimatycznych), jak i charakter przetwórczy, gdyż część surowców jest przetwarzana w krajowych firmach spożywczych, a następnie reeksportowana (jest to korzystne dla przedsiębiorstw i całej gospodarki).

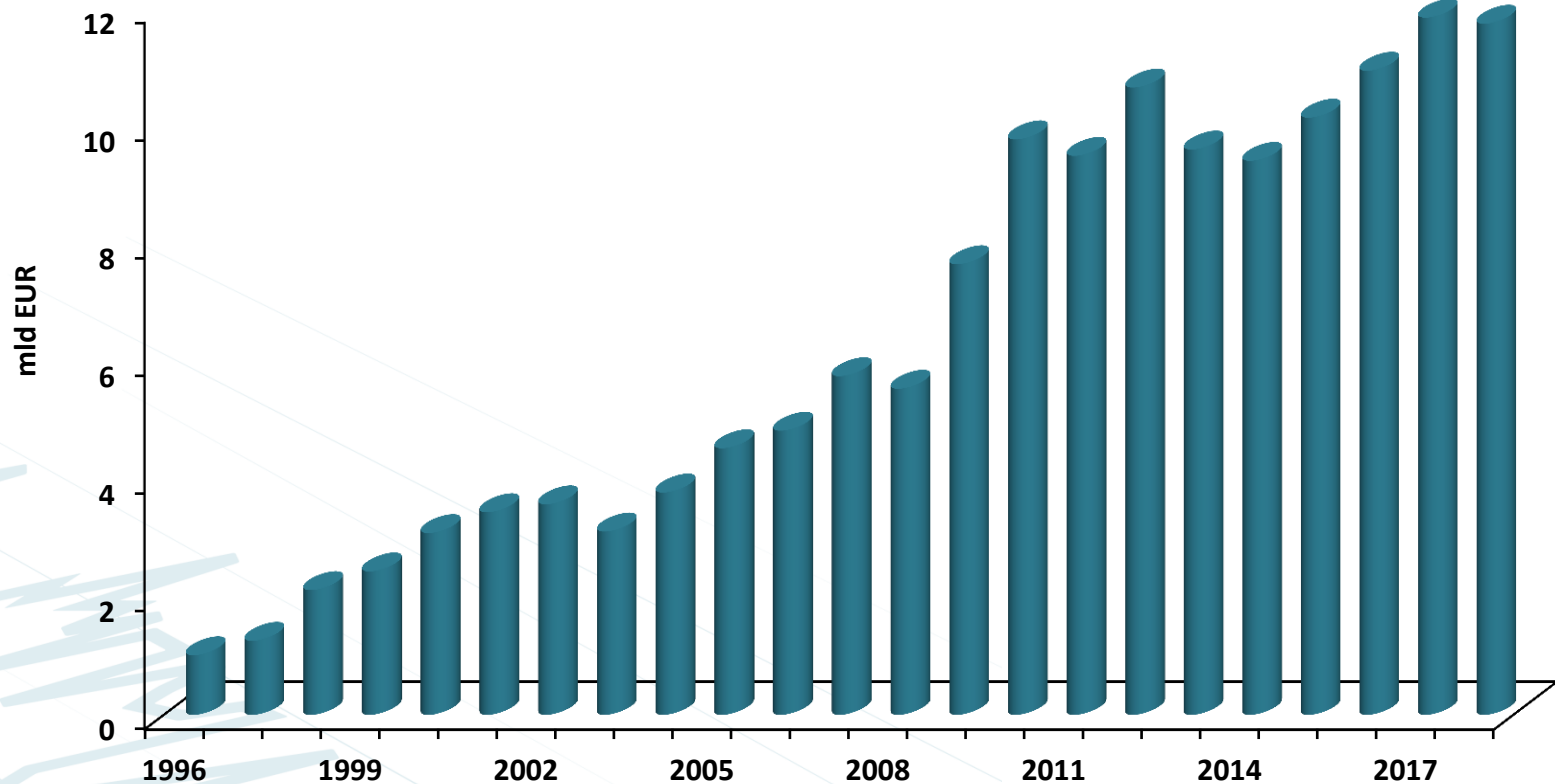
Udział importu w łącznych zasobach surowcowych sektora żywnościowego w Polsce

Źródło: dane GUS i MF.

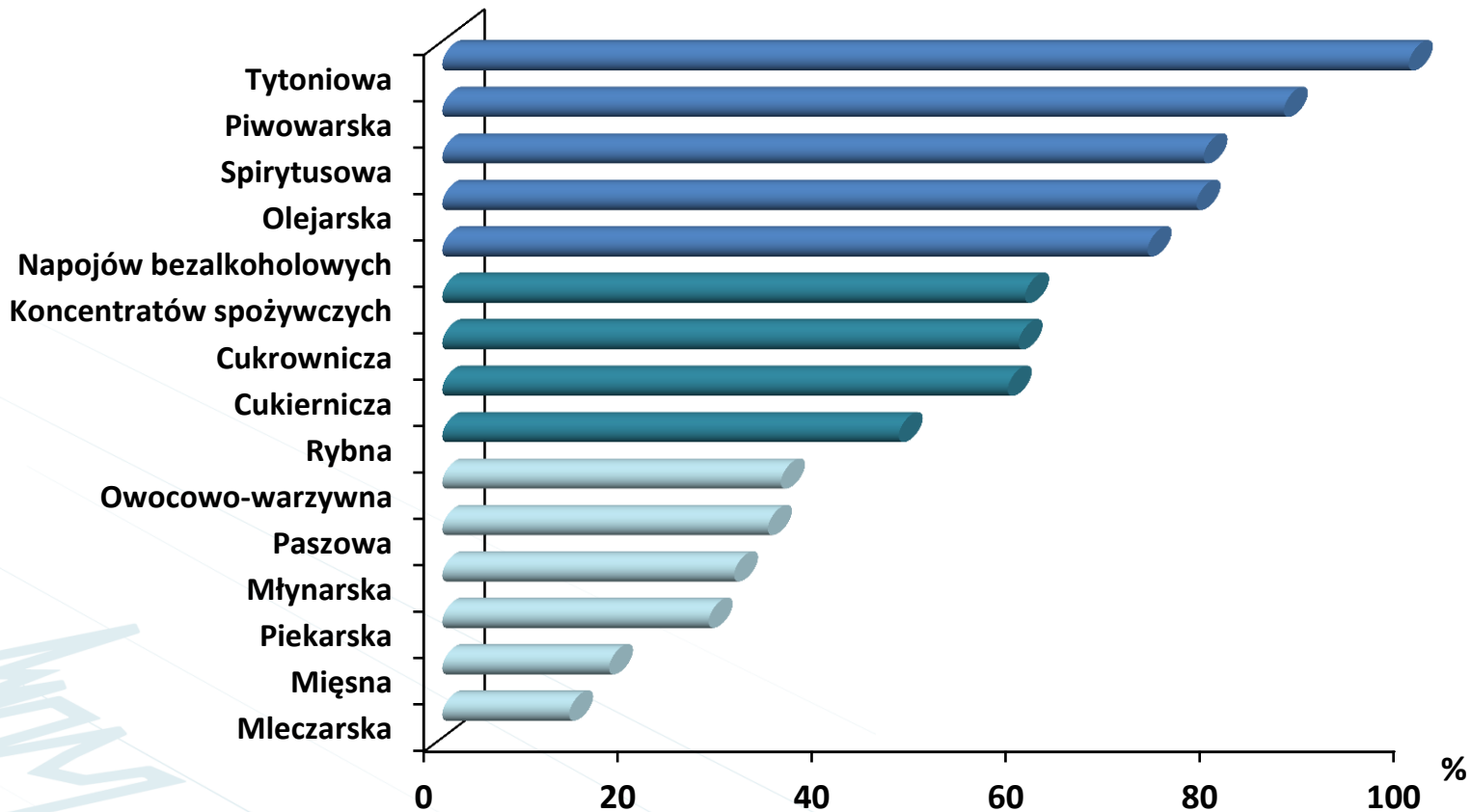
Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (4)

Skumulowana wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ)
w przemyśle spożywczym w Polsce

Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (5)

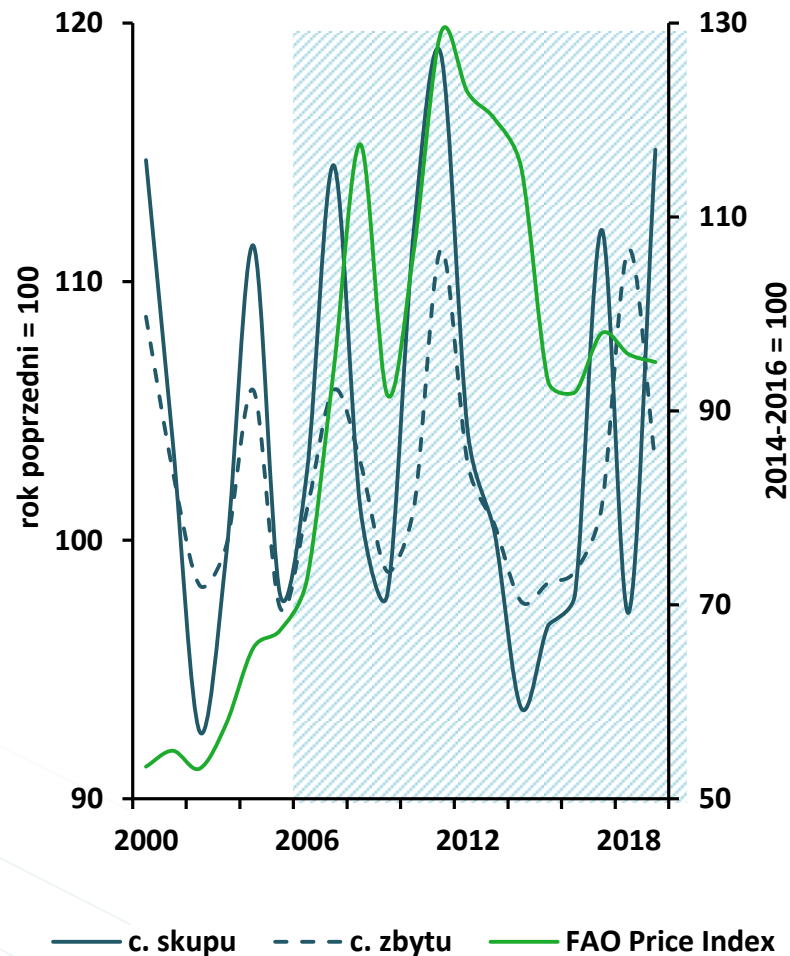
Udział firm z kapitałem zagranicznym w przychodach poszczególnych branż przemysłu spożywczego w Polsce w 2017 r.

Źródło: niepublikowane dane GUS.

Integracja rynku krajowego z rynkiem światowym (6)

- Po akcesji do UE krajowy rynek jest wysoce zintegrowany z rynkiem światowym, gdyż kierunki zmian cen krajowych są analogiczne jak kierunki zmian światowych cen żywności wg FAO.
- Czynniki, które decydują o tym są:
 - ❖ duży udział handlu zagranicznego w bilansach rynkowych większości branż,
 - ❖ rosnąca specjalizacja eksportowa produkcji,
 - ❖ duża rola importu przetwórczego i uszlachetniającego,
 - ❖ rosnąca intensywność handlu wewnątrzgałęziowego,
 - ❖ duży udział korporacji transnarodowych (KTN) w niektórych branżach przemysłu spożywczego,
 - ❖ integracja rynku surowców rolnych z rynkiem energii,
 - ❖ działania spekulacyjne na światowych giełdach towarowych.

Źródło: dane GUS, FAO.

Podsumowanie i wnioski

- Sektor rolno-spożywczy w okresie transformacji gospodarczej i członkostwa w UE wykazywał duże zdolności dostosowawcze i wysoką dynamikę rozwoju:
 - ❖ wzrost produkcji w rolnictwie i przemyśle spożywczym,
 - ❖ dynamicznie rosnące od 2003 r. eksport i nadwyżka w handlu zagranicznym,
 - ❖ wzrost popytu i zmiany modelu konsumpcji na rynku wewnętrznym,
- Pozytywne zmiany strukturalne i modernizacyjne:
 - ❖ wzrost koncentracji struktury podmiotowej w rolnictwie i przemyśle spożywczym,
 - ❖ postęp technologiczny w produkcji rolnej i przetwórstwie spożywczym oraz dostosowanie do standardów w zakresie jakości i bezpieczeństwa żywności,
 - ❖ wzrost efektywności technicznej podmiotów gospodarczych źródłem trwałych przewag konkurencyjnych,
- Poszczególne branże sektora realizują odmienne strategie i charakteryzują się różnym poziomem rozwoju,
- Integracja rynku krajowego z rynkiem unijnym i światowym poprzez:
 - ❖ regulacje rynkowe w ramach kolejnych reform WPR,
 - ❖ rosnące znaczenie handlu zagranicznego w bilansach rynkowych,
 - ❖ napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych i działalność KTN,
- Wyzwania na przyszłość:
 - ❖ Recesja gospodarcza wywołana przez pandemię COVID-19,
 - ❖ Nowa WPR – Strategie: „Europejski Zielony Ład” i „Od pola do stołu”,
 - ❖ Nowe trendy w produkcji i konsumpcji żywności.

Dziękujemy za uwagę!

piotr.szajner@ierigz.waw.pl

iwona.szczepaniak@ierigz.waw.pl

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY**

